

บทที่ ๓

พัฒนาการของการอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านบทกลอนผญาอีสาน

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง การพัฒนาการของการอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านบทกลอนผญาอีสาน ซึ่งประกอบด้วยบทกลอนผญาอีสานต่างๆดังนี้คือ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักบุญคุณของบุพพการีชน บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักบุญคุณของครู อาจารย์ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการรักกัน การช่วยเหลือกันของสามีและภรรยา บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนไม่ให้เป็นคนลืมหืมตัวเอง บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการเป็นคนขยัน หมั่นเพียรในการทำงานต่างๆ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการพึ่งพาอาศัยกัน บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการคบบัณฑิต อย่าคบคนพาล บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักตนเอง หวงแหนตนเอง บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการศึกษาเล่าเรียน บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักว่า อย่าเป็นคนชอบไปติฉินนินทาคนอื่น และสัตว์อื่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

๓.๑ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักคุณของบุพพการีชน

หลักพุทธธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ต้องสอนให้บุคคลให้รู้จักบุญคุณของบุพพการีชน เพราะวามารดา บิดามีคุณมากเท่ากับแผ่นดินใครเคารพ นับถือ ผู้นั้นก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาอีสานดังนี้

คำปากพ่อแม่นี้หนักเกิงภูผา หาเอาหยั่งมาชากะบ่เทียมทันได้ คุณพ่อแม่นี้หนักเกิงธรณี
ไฟผู้หย่าแหยงนบหากลิเอื่องเมื่อหน้า ปู่ย่า ตายายเคยเลี้ยงบุตร หลานมาก่อน พวกหมูน้อยอ่อนหล้า
ให้มาคำช้อยชูแน่เดื่อ^๑

คำว่าบุพพการีชนคือคนผู้ทำการอุปการะก่อน ได้แก่ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตายาย ที่เลี้ยงลูก หลานมาแต่เดิม ที่มีอุปการคุณมากมาย เป็นครูคนแรก ของบุตร หลาน ครูบา อาจารย์ ที่สอนศิษยานุศิษย์ ก็มีอุปการคุณมาก รองลงมาจากบิดา มารดา ผู้หลัก ผู้ใหญ่มีคุณธรรมมีศีลธรรม ก็อบรมสั่งสอน แนะนำที่ดีต่อลูกๆ หลาน ๆ ประชาชนทั่วไป อันนี้เขาก็มีอุปการคุณมากรองลงมาอีก เพราะฉะนั้น พวกเราอนุชน รุ่นหลังที่เป็นลูก หลาน เหลน หล่อ่น ก็ต้องไม่ลืมบุญคุณ ความดี

^๑ ปรีชา พิณทอง, ไขภายิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑๕.

ต่างๆของบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ถ้าพวกเราลืมนบุญ คุณของคนพวกนี้ไปแล้ว สังคมโลกก็จะกล่าวคำ ตีฉิน นิินทา ว่าร้ายต่อพวกเราอย่างแน่นอน ไม่ต้องสงสัย

บทกลอนผญาอีสานดังกล่าวนี้ เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในบทกลอนนี้ ซึ่งคนโบราณอีสานดั้งเดิมนั้นจะสอนลูก หลาน เหลน หล่อน โดยสอนเป็นกลอนผญานี้ เพราะในสมัยก่อนนั้นเขาจะเข้าใจในบทกลอนผญานั้นๆทันที บทกลอนผญานี้ว่า คำพูดของพ่อแม่ นักเก็งญา คือ คำพูดของบิดามารดา นักเท่ากับภูเขา หาเอาหยังมาซากะบ่เทียมทันได้^๑ ได้แก่ว่าหาเอาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้ คุณพ่อแม่ นักเก็งธรณี คือคุณของบิดา มารดา นักเท่าแผ่นดิน ใผผู้หย่าหยงนบหากลิเอื่องเมื่อหน้า คือ ใครหย่าแครง เคารพ นับถือ สักการบูชาพ่อแม่ เหมือนกลัวไฟไหม้ คนนั้นจะเจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคตข้างหน้า อยู่ดี มีความสุข ทำมาค้าขึ้น เดินทางปลอดภัย และ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยเลี้ยงบุตร หลานมาก่อน บุตร หลานเหล่านั้น ก็ต้องรู้จักบุญคุณของท่าน แล้วให้มาอุปัฏฐาก เลี้ยงดู ตอบแทนบุญคุณบ้าง อย่าปล่อยท่านทิ้งไป ให้มา เขี่ยมขามถามข้าวบ้าง ให้ข้าว น้ำ ดอกไม้ ผ้าผ่อน แพรพรรณสวยงาม และสิ่งของต่างๆ และเงินแก่ท่านด้วย บุตร หลานก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไปในข้างหน้า จะอยู่ดีมีความสุขตลอดไป^๑

เพราะฉะนั้น คำพูดของบิดามารดา นักเท่ากับภูเขา จะหาเอาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้ คุณของบิดา มารดา นักเท่าแผ่นดิน ใครหย่าแครง เคารพ นับถือ สักการบูชาพ่อแม่ คนนั้นจะทำมาค้าขึ้น จะอยู่ดี มีความสุข กาย ใจ เดินทางปลอดภัย เจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคตข้างหน้า และ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยเลี้ยงบุตร หลานมาก่อน บุตร หลานเหล่านั้น ก็ต้องรู้จักบุญคุณของท่าน แล้วให้มาอุปัฏฐาก เลี้ยงดู ตอบแทนบุญคุณบ้าง อย่าปล่อยท่านทิ้งไป ให้มาเขี่ยมขามถามข้าวบ้าง ให้ข้าว น้ำ ผ้าผ่อน แพรพรรณสวยงาม และสิ่งของต่างๆมาให้แก่ท่านด้วย หลาน านั้น ก็จะอยู่ดีมีความสุข เจริญรุ่งเรืองในหน้าที่ การงาน ทำมาค้าขึ้นต่อไป

๓.๒ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักคุณของครู อาจารย์

หลักพุทธธรรม อันเป็นธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้บรรดาศิษย์รู้จักคุณของครู อาจารย์ เพราะท่านเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้บรรดาศิษย์ ให้รู้เรื่องต่างๆ ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาอีสานดังนี้

^๑ ปรีชา พิณทอง, ไขลายตโบราณอีสาน, (๒๕๒๘), หน้า ๒๑๗.

คุณของครูและอาจารย์นั้นก็มากยิ่งหาควรคิด ผู้ที่เป็นลูกศิษย์อย่าลืมคุณท่าน
หน้าที่ครูสอนชี้ ทั้งอาจารย์ก็สอนสั่ง หวังให้ศิษย์ก้าวหน้าวิชานั้นมากกว่าเขา ศิษย์ให้พากันเข้า
โรงเรียนเขียนอ่าน ศิษย์อย่ามีจี้คร้านความสู้ได้หมั่นหา ท่านเอ๋ย^๐

บทกลอนผญาบทนี้มีความหมายว่า ครูคือ ผู้ที่หนักในการแบกภาระงานเกี่ยวกับการ
บริหารงานวิชาการ และการสอน การแนะแนวแก่ลูกศิษย์ทั้งหลาย และ อาจารย์ คือ ผู้ประพฤติดุ
เอื้อเพื่อต่อบรรดาศิษย์และประชาชนทั่วไป และแนะแนว สอนลูกศิษย์ และบริหารงานวิชาการด้วย
ครู กับ อาจารย์ ก็เหมือนกัน ครูคือเป็นผู้ทำหน้าที่ในการอบรม สั่งสอนสอนเป็นหลักโดยสอน
นักเรียนในโรงเรียน ประถม และมัธยมเท่านั้น

ส่วนอาจารย์ ก็สอนนิสิต นักศึกษาในระดับปริญญาตรี –โท-เอก ตามมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตต่างๆ เช่น วิทยาเขตขอนแก่น วิทยาเขตหนองคาย วิทยาเขต
อุบลราชธานี เป็นต้น และสอนตาม มหาวิทยาลัยของรัฐบาล และมหาวิทยาลัยเอกชน บรรดาศิษย์
นั้น ก็อย่าลืมบุญคุณของครู อาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนตน เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ มีวิชาความรู้ ก้าวหน้า
กว่าคนอื่นๆ ดังนั้น ลูกศิษย์ ลูกหา ขอให้พากันเข้าโรงเรียน เขียนอ่าน เชื่อฟังครู อาจารย์ อย่าเกียจ
คร้าน ให้ขยัน หมั่นเพียรหาวิชาความรู้ไปเรื่อยๆ หน้าที่ศิษย์ต้องลุกขึ้นยืนรับอาจารย์ เข้าไปคอยรับ
ใช้ เชื่อฟังคำสั่งสอน ปฏิบัติ และเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ^๐

เพราะฉะนั้น ครู อาจารย์เป็นผู้ แนะนำ อบรม สั่งสอน ยกย่องในเพื่อนฝูง ให้วิชา
ความรู้ต่างๆ ต่อบรรดาลูกศิษย์ ดังนั้น บรรดาลูกศิษย์ ก็อย่าลืมบุญคุณของครู อาจารย์ที่ได้อบรมสั่ง
สอนตน เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ มีวิชาความรู้ ก้าวหน้าต่อไป ลูกศิษย์ ลูกหา ขอให้พากันเข้าโรงเรียน
เขียนอ่าน เชื่อฟังครู อาจารย์ อย่าเกียจคร้าน ให้ขยัน หมั่นเพียรหาวิชาความรู้ไปเรื่อยๆ ศิษย์ต้องลุก
ขึ้นยืนรับอาจารย์ เข้าไปคอยรับใช้ เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ

๓.๓ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้สามเณร ภรรยา รู้จักรักกัน ช่วยเหลือกัน

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้สามเณร และภรรยา มี
ความเมตตา รักกัน สามัคคีกัน สงสารกัน และยินดีต่อกัน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เอื้อ อาทร ช่วยเหลือแก่
กันและกัน พุทธเจ้าไพเราะต่อกัน ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาอีสานดังนี้

^๐ปรีชา พิณทอง, หนังสือ ยา สอนลูกหลาน,(อุบลราชธานี : พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟ
เซ็ท, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

^๐ คณะตรีมิตร, คู่มือ ธรรมวิภาค น.ช.ตรีและคหิปฏิบัติ,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณา
การ, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๓.

การเป็นผัว เมียนี่ ภูมิ๋งอย่าได้ว่า ให้เอ็นข่อยและเจ้าถ้ำผองเต่า ชั่วชีวิต ถึงเมื่อยามกิน เข้าให้ผัวแพงกินก่อน สองสามคำเมียจึงจำกินเข้าต่อไป เป็นเมียนั้นอย่าได้นอกใจผัว ให้ทำครัว อาหารทุกวันแลงเช้า งานในบ้านเมียทำเกือบทุกอย่าง เลี้ยงลูก ผัว บักร้านทำสร้างครอบครัวย เป็นผัว เมียกันแล้ว ยอกันมันจั่งหมั่น พระยาเถนกะลีย่องยอเจ้าว่าดี^๐

บทกลอนพญาอีสานบพนี้ มีความหมายว่า การเป็นสามี ภรรยา กันแล้ว แต่งงานกัน ถูกต้องตามกฎหมายของบ้านเมือง ถูกต้องตามจารีต ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ให้รักกัน สามัคคีกัน อย่าทิ้งกันไป อย่าพูดว่ากู มึงมันไม่ดี ไม่เพราะหนูให้เรียกกันว่า ข่อย และเจ้า หรือ ท่าน หรือคุณ น้อย หรือ เธอ ตลอดไป ถึงเวลารับประทานอาหาร ต้องประพฤติ ปฏิบัติตามฮีต ผัว ครอบเมีย คือ ให้สามีรับประทานอาหารก่อนสอง สามคำ แล้วภรรยาจึงรับประทานอาหารตามหลัง ถ้าได้ลูกแล้ว ลูกก็ รับประทานอาหารตามหลังไป

ถ้าเป็นสามี ภรรยา กันแล้ว ต่างคนก็อย่าออกใจกันไปมีใหม่ งานในบ้านนั้น สามีต้อง มอบให้ภรรยาทำเกือบหมด แต่สามีก็ดูแล อย่าทิ้งไป ภรรยาต้องเข้าครัวทำอาหารเช้า เที่ยง เย็น ตลอดแล้วจัดอาหารมาเลี้ยงลูก เลี้ยงสามี เป็นสามี ภรรยา กันแล้ว สามีต้องยกย่องสรรเสริญภรรยาว่า ดี งาม ฉลาด ภรรยา ก็ต้องยกย่องสามีว่าดีงาม ฉลาดเหมือนกัน แม้พระยาเถนบนสวรรค์ท่านก็จะ สรรเสริญเหมือนกัน ถ้าทำได้แบบนี้ ชีวิตในรอบครัวก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป^๙

เพราะฉะนั้น การเป็นสามี ภรรยา กันแล้ว แต่งงานกันถูกต้องตามกฎหมายของ บ้านเมือง ถูกต้องตามจารีต ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ให้รักกัน สามัคคีกัน อย่าทิ้งกันไป อย่าพูดว่ากู มึงมันไม่ดี ไม่เพราะหนูให้เรียกกันว่า ข่อย และเจ้า หรือ ท่านหรือคุณ น้อย หรือ เธอ ตลอดไป ถึงเวลารับประทานอาหาร ต้องประพฤติ ปฏิบัติตามฮีต ผัว ครอบเมีย คือ ให้สามี รับประทานอาหารก่อนสอง สามคำ แล้วภรรยาจึงรับประทานอาหารตามหลัง และอย่าออกใจกัน

๓.๔ บทกลอนพญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักมองตัวเอง ไม่ให้เป็นคนลืมหืม

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนมิให้เป็นคนลืมหืม เมื่อได้ดี มีวิชาความรู้ มีตำแหน่งหน้าที่ การงานดี เป็นหัวหน้างาน มีเงินใช้ มีปัจจัยอื่นๆ พอเพียง เพียง อย่าลืมหืมตัวเอง อย่าลืมหืมมารดา บิดา ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนพญาอีสานดังนี้

^๐ มหาสิลา วีระวงส์, หนังสือ คำพญาสุภาษิตบุญฐาน . (เวียงจันทน์: วิสาหกิจโรงพิมพ์ศึกษา เวียงจันทน์, ๒๐๐๐ หรือ ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^๙ คณะตรีมิตร, คู่มือ ธรรมวิภาค น.ธ.ตรี และคหิปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

คันเจ้าได้นั่งบ้านเป็นเอกสูงศักดิ์ อย่าได้โวเสียงหลั่นคนทั้งค่าย แนวนว่าเป็นนายนี้ให้
หวังดีต่อมไพร่ คันเหม่นไพร่พร้อมลิเลี่ยนหน้าบาดเคิน, คันได้ชี้ธรรแล้ว อย่าลืมนั่งหนทาง ย่านแต่
มันพาหางยลเกือกดินมูมเมา, คันเจ้าได้ชี้ข้างอย่าลืมหูจั่วควาย มันหากคุณคนทางต่างดิคนกำ ช้าง
หากதியามเข้าสงครามได้ชี้ ดีเมื่อเข้าเขตห้องเมืองบ้านอาจอง, อันว่าจั่วควายนั่น มีคุณควรค่า ท่าน
เอย ยามฝนได้แก่กล้า ยามแล้งได้แก่ฟืน ท่านเอย^๑

บทกลอนพญาอีสานบทนี้ มีความหมายว่า เจ้านายมี สองประเภท ประเภทหนึ่ง
เจ้านายแต่งตั้ง อีกประเภทหนึ่งเจ้านายเลือกตั้ง เจ้านายแต่งตั้งนั้นมักถือตัว โอ้อวดตัวเองเก่ง พูด
เสียงดัง ฟังชัด ไม่เกรงกลัวใคร เจ้านายแบบนี้ไม่ดี พวกไพร่ไม่ควรสนับสนุน เคารพนับถือ ต่อไป
เราทำงานให้ดี มันก็ไม่ว่าเราดี คนแบบนี้เจริญต่อไปได้ยาก ส่วนเจ้านายเลือกตั้งนั้น เป็นคนดีชื่อ
สัตย์สุจริต ตรงกันข้ามกับเจ้านายแต่งตั้ง ควรสนับสนุน เคารพนับถือต่อไป เลือกตั้งโอกาสหน้าก็
ควรเอาเขา เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเป็นเจ้านายแล้ว ก็ให้หวังดีต่อบ่าวไพร่ด้วย เขาทำงานให้ดี ก็ยก
ย่องสรรเสริญด้วย อย่าดูต่ำว่ากล่าวเขา ไม่ดีเท่าไร ถ้าจะทำอะไรลงไป ถ้าพวกบ่าวไพร่ไม่พร้อมแล้ว
มันก็เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นเจ้านายต้องสร้างคุณงามความดีไว้เยอะๆ บ้านเมืองจึงจะเจริญต่อไป

ถ้าท่านได้นั่งขับรถเดินทางไปบนดินแล้ว ก็ต้องตรวจดูหนทางที่จะไปด้วย ขันรถอย่า
ประมาท พลัดพลั้งถึงตายได้ตลอดเวลา ต้องมีสติ สัมปชัญญะระลึกรู้ไว้ให้ดีทุกเมื่อ ข้อนี้ หมายความว่า
ถ้าได้เป็นดี เป็นใหญ่เป็นโตแล้ว ก็ขอให้รักษาความดีไว้ รักษาตำแหน่ง หน้าที่การงานไว้ อะไร
ดีควรทำ อะไรไม่ดี ไม่ควรทำ อย่าประมาทเลย อย่าหลงลืมตัวเกินไป รู้จักญาติพี่น้องบ้าง
เมื่อท่านได้ชี้ข้างแล้ว ก็อย่าลืมฝูงวัว ควายที่เคยจีหลังมาแล้ว ก็สบายเหมือนกัน ช้างก็
เป็นสัตว์ตัวใหญ่สูง วัว ควาย ก็เป็นสัตว์น้อกว่า แต่คนอีสานก็ชอบมัน เพราะมันเป็นสัตว์อยู่กับ
ชีวิตชาวนาของอีสาน ช้างกับวัวควาย ก็เป็นสัตว์ที่ดี คำคุณคนละทาง ต่างกันคนละอย่าง ช้างดี
เมื่อเวลาเข้าบ้านเมืองและเข้าสงคราม วัวก็ดีเวลาลากเกวียนไปขนฟืนไป ควายก็ดีในเวลาได้ชี้ ได้
ลากไถ ลากคราด ทำไร่ ไถนา อันนี้ ก็เปรียบเหมือนนายกับไพร่ นายก็ดีแบบนาย ไพร่ก็ดีแบบไพร่
จะให้นายกับไพร่ดีเหมือนกันไม่ได้

นายก็มีหน้าที่รับทำราชการ กิจบ้านการเมือง เวลามีงาน เมืองก็เอานายไปอวด นายที่
ดีก็มีหน้ามีตา เชิดหน้าชูตา เป็นศักดิ์เป็นศรีแก่บ้านแก่เมือง ในขณะที่เดียวกัน ในเวลามีงาน บ้านก็
เอาไพร่ไปอวดไปอ้าง ไพร่ดี มีความสามัคคี ช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ไพร่ก็นำ
ศักดิ์ศรีมา เป็นที่เชิดหน้าชูตา ของบ้านเมือง ดิกันคนละแบบอย่างนี้ ถ้า จะให้ดีที่สุด ทั้งนายทั้งไพร่

^๑ ดร.ปริชา พิณทอง, หนังสือ ย่าสอนหลาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๓๔),
หน้า ๒๕.

ล้วนสมัคสมานสามัคคีกัน ช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป นั่นแหละดีที่สุด
ดังนั้น เมื่อใครได้เป็นดีแล้ว อย่าลืมตนเอง อย่าลืมบ้านเกิดเมืองนอน

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเป็นเจ้านายแล้ว ก็ให้หวังดีต่อบ่าวไพร่ด้วย เขาทำงานให้ดี ก็ยก
ย่องสรรเสริญด้วย อย่าคิดว่ากล่าวเขา ไม่ดีเท่าไร ถ้าจะทำอะไรลงไป ถ้าพวกบ่าวไพร่ไม่พร้อมแล้ว
มันก็เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นเจ้านายต้องสร้างคุณงามความดีไว้เยอะๆ บ้านเมืองจึงจะเจริญต่อไปถ้าได้
เป็นดี เป็นใหญ่เป็นโตแล้ว ก็ขอให้รักษาความดีไว้ รักษาตำแหน่ง หน้าที่การงานไว้ อะไรดีควรทำ
อะไรไม่ดี ไม่ควรทำ อย่าประมาทเลย อย่าหลงลืมตัวเกินไป รู้จักญาติพี่น้องบ้าง เป็นนายแล้ว อย่า
ลืมพวกไพร่ฟ้าประชาราษฎร์

๓.๕ บทกลอนพญาที่เกี่ยวกับการสอนให้เป็นคนขยัน หมั่นเพียรทำงานต่างๆ

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนเรา มีความขยัน
หมั่นเพียร ในการทำงานน้อย ใหญ่ต่างๆ ทั้งงานหลวง งานราษฎร์ ขยันในการเรียนหนังสือเป็นต้น
จะได้เป็นใหญ่ครองเมือง ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนพญาอีสาน ดังนี้

คันเจ้าหวังอยากได้เป็นใหญ่ครองเมือง หวังอยากเป็นครุคนให้อำเฮียนความสู้ หวัง
อยากทำการสร้างนาสวนปลูกหวาน เจ้าอย่าได้ขี้คร้านการสร้างไสสวน, ให้เจ้าทำเพียรสร้างถือแทน
เผิงต่อ ให้เจ้าเพียรก่อไว้เสมอเผิงต่อคง, อย่าได้ละคลาดอ้างวางเวียกการงาน อันว่าสมภารหาให้
พรา้เพียรเอาไว้ ให้เจ้าทำเพียรสร้างสมภารเข้าค่า ให้เจ้าทำใจไว้ทำไว้อย่าเขา ท่านเอ๋ย^๖

บทกลอนพญาอีสานบทนี้ มีความหมายว่า เรา ท่าน ชาย หญิงให้เป็นคนขยัน หมั่น
เพียรมากๆ อย่าเกียจคร้านใดๆ ถ้าท่านหวังอยากเป็นใหญ่ ครองบ้าน ครองเมือง เช่น เป็น
นายกรัฐมนตรี หรือ เป็นรัฐมนตรีในกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรมเป็นต้น หรือ เป็น
ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือ เป็นนายอำเภอ เป็นกำนัน เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นรองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือ เป็นครู อาจารย์ เป็นผู้อำนวยการตามโรงเรียน ตาม
มหาวิทยาลัยก็ต้องขยันหมั่นเพียรมากๆ ในการศึกษาเล่าเรียน ในการบริหารงาน ในการทำงานต่างๆ

นอกจากนี้แล้ว ถ้าท่านหวังอยากทำการสร้างนาสวน ทำไร่ ทำนา หวานกล่ำ ปลูกข้าว
ปลูกผักต่างๆ ปลูกข้าวโพด แดงโม มันแกว มันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกพริก มะเขือ เป็นต้นต้อง
ขยัน ขันแข็ง หมั่นเพียร อดทน ต่อแดด ลม ฝนมากๆ หมั่น ดูแล ให้น้ำ ใส่ปุ๋ย ทำความสะอาดจึงจะ
ได้ข้าว ผัก ผลไม้ต่าง ๆ นั้น

^๖ ปรีชา พิณทอง, หนังสือ ยา สอนลูก หลาน, หน้า ๓๐.

พวกแตน ผึ้ง ต่อ เป็นสัตว์ตัวเล็ก มีจำนวนมาก มันก็มีความขยัน หมั่นเพียร อดทน สามัคคีกัน สร้างรัง ต่อค้างให้ใหญ่เป็นที่อยู่ของมัน ก่อนนำหวานอีกด้วย ให้แล้วเสร็จ แม้จะใช้เวลานานก็ตาม พวกเรา ท่านก็ควรทำตัวให้เป็นคนขยัน หมั่นเพียร อดทน สามัคคีกัน ทำที่อยู่อาศัยของตน หรือทำงานอย่างอื่นให้แล้วเสร็จเหมือนพวกแตน ผึ้ง ต่อ นั่นเอง ถึงแม้ว่าเราเป็นหัวหน้าครอบครัว หัวหน้างาน หรือ เป็นลูก หลาน หรือ เป็นลูกจ้างงาน ก็ควรขยัน หมั่นเพียร อดทน อดกลั้น อดออมไปเรื่อยๆ อย่าเกียจคร้าน ผลของความ ขยัน หมั่นเพียรนั้น เราก็จะได้ทรัพย์สินเงินทอง สิ่งของนั้นๆตามจุดประสงค์ทุกประการ^๖

เพราะฉะนั้น เรา ท่าน ชาย หญิงให้เป็นคนขยัน หมั่นเพียรมากๆ อย่าเกียจคร้านใดๆ ถ้าท่านหวังอยากเป็นใหญ่ ครองบ้าน ครองเมือง เช่น เป็นนายกรัฐมนตรี หรือ เป็นรัฐมนตรีในกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรมเป็นต้น หรือ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด หรือ เป็นนายอำเภอ เป็นกำนัน เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือ เป็นครู อาจารย์ เป็นผู้อำนวยการตามโรงเรียน ตามมหาวิทยาลัยก็ต้องขยันหมั่นเพียรมากๆ ในการศึกษาเล่าเรียน ในการบริหารงาน ในการทำงานต่างๆ การทำไร่ ทำนา ทำสวน ก็ต้องขยันมากๆด้วย

๓.๖ บทกลอนพญาที่เกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการพึ่งพาอาศัยกัน

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนเราให้รู้จักพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างที่กัน แม้มารดา บิดา ลูก ๆ ญาติพี่น้อง ๗ ชั่วโคตร ก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน บัวก็อาศัยน้ำ ปลาต้องอาศัยน้ำเป็นต้น ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนพญาอีสาน ดังนี้

บัวอาศัยพึ่งน้ำปลาพึ่งวังลม ไพรักบ้นายกะเพ็งกันโดยด้าม เลือสาข้างขวางฟาง
อาศัยป่า ป่าอาศัยสัตว์สิ่งฮ้ายจึงหนาแน่นมีดมุง เฮาอาศัยเพ็งบ้านบ้านกะเพ็งบุญเฮา คั่นเฮาหาก
หนีเสียลิเกิดเป็นดงไม้ คั่นเฮาหนีไกลบ้านเฮือนซานลิเป็นป่า บ้านลิเป็นเหล่าเฮือเครือเกี่ยวมีดมุง
เฮาอาศัยพวกพ้องน้องนุ่สหายเกลอ เขาก้ออาศัยเฮาจึงเป็นเมืองบ้าน คนหากอาศัยด้วยดอมคนเป็น
ใหญ่ ปมมีไผอยู่ยังทอนท้อผู้เดียวได้แล้ว^๗

บทกลอนพญาภยติอีสานบทนี้ มีความหมายว่า หลายสิ่ง หลายอย่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงอยู่ได้นาน ธรรมดาบัวอาศัยน้ำและเปือกตมจึงเกิดมาได้ เมื่อบัวเกิดมาแล้วก็อาศัยน้ำอยู่ตลอดจึงไม่ตาย ปลาก็พึ่งพาอาศัยวัง น้ำ และเปลือกตมเหมือนกัน จึงอยู่ได้ ไม่ตาย ถ้าคนจับเอาปลาขึ้นจากน้ำ หรือ ปลาขาดน้ำแล้วก็ตายทันที เลือ สาข ข้าง กว้าง ฟาง ก็ต้องอาศัยป่า เป็น

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๗ ปรีชา พิณทอง, ไขภยติโบราณอีสาน, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

ธรรมชาติของมัน อยู่ป่า หากินอาหาร น้ำตามป่าไม้ใหญ่ ดงหนา ป่าดงพงไพรก็ต้องอาศัยสัตว์สิ่ง
ฮ้ายที่เป็นเสือ สาง ช้าง กวาง ฟาน งูเห่า งูจงอาง จิงหอนาแน่นตลอด เพราะคนไม่ไปตัดต้นไม้เล็ก
ใหญ่ ไม่ไปตัดหญ้าต่างๆ เพราะกลัวสัตว์ร้ายนานาชนิด จะกัดให้ตายไป

คนเราก็มเหมือนกัน ก็ต้องอาศัยบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย บ้านก็มีคนอยู่รักษา ทำความ
สะอาดมันก็ดีเป็นบุญกุศล ถ้าคนหนีจากบ้านเมืองหลายปี บริเวณบ้านนั้นก็จะเกิดเป็นหญ้าต่างๆ
เกิดขึ้นไม้เล็ก ใหญ่ เครือไม้ต่างๆ แล้วเป็นป่าดงพงไพรใหญ่ต่อไป แล้วก็ไปบ้านร้าง มีผีเข้ามาอยู่
ต่อไป คนไปนอนบ้านร้างนั้นก็จะถูกผีหลอก ฝึมาเข้าสิงทำให้ตายไปก็มี

คนเรานั้น ที่เป็นพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย คุณลุง ป้า น้ำ อ้าว อ้าว เพื่อน ญาติพี่น้อง ๗ ชั่วโมง
โคตร ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน มีความรัก สามัคคีกัน จึงจะสร้างบ้านแปลงเมืองได้ จึงจะอยู่
ร่วมกันได้ คนเราต้องหาที่พึ่งพิงอาศัย หาเพื่อนฝูงที่ดี เป็นมิตรแท้ ไม่ใช่มิตรเทียม ช่วยเหลือกันยา
มตกทุกข์ได้ยากได้ อย่าอยู่โดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงา มันไม่ดี เพราะฉะนั้น ถ้าหลายๆอย่างสามัคคีกัน รัก
กัน มีความคิดใกล้เคียงกัน อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ขัดขวาง ไม่ขัดแย้ง ไม่ได้แย่งมีเหตุผลเพียงพอ
เคารพกฎหมายบ้านเมือง ปฏิบัติตามจารีตประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น แล้ว บ้านเมือง สังคม
โลกก็จะดี มีความสุขต่อไป

เพราะฉะนั้น หลายสิ่ง หลายอย่าง ต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงอยู่ได้นาน ธรรมดาบัว
อาศัยน้ำและเปือกตมจึงเกิดมาได้ เมื่อบัวเกิดมาแล้วก็อาศัยน้ำอยู่ตลอดจึงไม่ตาย ปลาที่พึ่งพาอาศัย
วัง น้ำ และเปือกตมเหมือนกัน จึงอยู่ได้ ไม่ตาย ถ้าคนจับเอาปลาขึ้นจากน้ำ หรือ ปลาขาดน้ำแล้วก็
ตายทันที เสือ สาง ช้าง กวาง ฟาน ก็ต้องอาศัยป่า เป็นธรรมชาติของมัน คนเราก็มเหมือนกัน ก็ต้อง
อาศัยบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย บ้านก็มีคนอยู่รักษา ทำความสะอาดมันก็ดีเป็นบุญกุศล ถ้าคนหนีจาก
บ้านเมืองหลายปี บริเวณบ้านนั้นก็จะเกิดเป็นหญ้าต่างๆ คนเรานั้น ที่เป็นพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย คุณลุง
ป้า น้ำ อ้าว อ้าว เพื่อน ญาติพี่น้อง ๗ ชั่วโมงโคตร ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน มีความรัก สามัคคีกัน จึง
จะสร้างบ้านแปลงเมืองได้ จึงจะอยู่เย็นเป็นสุขต่อไป

๓.๗ บทกลอนพญาที่เกี่ยวกับการสอนให้คบบัณฑิต อย่าคบคนพาลและคนชั่ว

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนเรา คบแต่บัณฑิต
อย่าคบคนพาล เพราะว่า คบคนพาล คนชั่ว พานไปหาผิด คบกับบัณฑิตพาไปหาผล เป็นผลดีต่อคน
คบ ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนพญาอีสาน ดังนี้

คบคนพาลพานไปหาผิดแนวบ่หม่น แสนสินาวอยู่หั้นตนเจ้าบ่ฮ่างมี คนพาลนั้นคิด
บ่ดี เว้าบ่หม่น ทำบ่มีถูกต้องขวางบ้านเพิ่นบ่เอา เป็นคนพาลหาเรื่อง แนวบ่ดีเข้ามาใส่ ไผกะสอนบ่
ได้ อย่าไปเข้าคบมัน คบบัณฑิตนั้นเฮากลั่นว่ามีศรี เพราะคนดีมีวิชาได้สูตรเรียนพอแล้ว คิดดี

พร้อม ขอมดูเว้ากะแหม่น การทำกะถูกต้องปมีหม่องบ่อนเสีย ไผสมาคมกับท่านบัณฑิต
นักปราชญ์ ลิลลาครอบรู้ เป็นครูได้เมื่อลุน เขาสนำทางท่านไปดีคิดแหม่น พาหาเงินได้แสนและ
ล้านเฮาควรย่องนับถือ

คบคนชั่วนั้นมันกะชั่วทางกาย ทางวาจาจะชั่วนำหมิดเกี้ยง ทางใจนั้นใจดำบ่าวผ่อง
ใจมันหมองแท้ๆ ตนเจ้าอย่าคบมัน คนประเภทนี้ บ่มี ดอกศีลธรรม มีแต่ทำหาลักยาดของชาวบ้าน
อันธพาลพร้อมปล้นสะดมยาดหย่ง ฆ่าเจ้าของทรัพย์ด้วยหวังรวยได้ทรัพย์สิน การประพฤติทุก
สิ่งมีแต่เรื่องมิฉฉาจาร เป็นคนพาลพุดมูสา ต้มสุราบ่มีเว้น เขานั้นเป็นคนชั่วอย่าเอาตัวไปกั๊กก้อม
เจ้าสิพอมป่วยไข้ มีภัยด้วยและยากจน ท่านเอ๋ย^{๐๐}

บทกลอนผญาอีสานบทนี้ มีความหมายว่า การคบคนพาล พานไปหาความผิด การคบ
กับบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล บัณฑิตนั้น คือคนที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก เป็นคนคงแก่เรียน
ทางด้านพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจบ น.ธ.ชั้นตรี-โท-เอก, ศึกษาจบ ประโยค ๑-๒, ประโยค ๓-๔-
๕-๖ ทั้งได้ศึกษาทางโลกจบ ชั้นประถม-มัธยมศึกษาตอนปลาย และเรียนจบ ปริญญาตรี-โท ทั้งได้
เป็นอาจารย์สอนนิสิตนักศึกษาด้วย และเป็นคนดี มีศีลธรรม ทำกัทำในสิ่งที่ดี คิดก็คิดแต่ในเรื่องที่
ดี พุดก็พุดในเรื่องที่ดี ประพฤติปฏิบัติตาม กุศลกรรมบท ๑๐ ประการมีเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น
ไปคบกับบัณฑิตนั้นแหละดีมาก และดำเนินชีวิตไปแบบเขา ก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป

ลักษณะคนพาลนั้นคือ ทำกัทำแต่สิ่งที่ไม่ดีงาม คิดก็คิดแต่เรื่องที่ไม่ดีงาม พุดก็พุดแบบ
คนอันธพาล พุดในเรื่องที่ไม่ดีงาม เป็นคนไม่มีศีลธรรม ประกอบด้วยอกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ มี
ปาณาติบาตเป็นต้น คนฟังรับไม่ได้ ไม่เห็นด้วย ไม่อยากคบค้าสมาคมกับเขา เพราะฉะนั้น ท่านอย่า
ไปคบ ไปกิน ไปอยู่ ไปพุด ไปสนับสนุนด้วยปัจจัยต่างๆกับคนพาล เพราะมีแต่จะนำความเสียหาย
เสื่อมเสียมาสู่ตนและครอบครัว และ อุปสรรค ย่อมเกิดจากคนพาล ภัยย่อมเกิดจากคนพาล
อุปัทวันตรายต่างๆ ย่อมเกิดจากคนพาลทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เรา ท่านอย่าไปคบกับคนพาลจนกว่า
ชีวิตจะหาไม่

คนชั่วก็คล้ายๆกับคนพาลนั่นเอง คือ เป็นคนที่ทำชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็น
คนไม่มีศีล ๕ ประการ ไม่มีธรรม ๕ ประการ และเป็นคนอันธพาล เกรด้วย โดยมักฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
น้อยใหญ่เป็นประจำ ลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น และทำร้ายเจ้าของทรัพย์ให้ได้รับบาดเจ็บมาก
บางคนถึงตายก็มี มักประพฤติผิดในด้านกฎหมายและประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น มักพุด
โกหกหลอกลวงต่อคนอื่นบ่อยครั้ง มักดื่มสุราเมรัยอันเป็นเครื่องดองของเมาอยู่เป็นอาจิม ใครห้าม

^{๐๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

ก็ไม่เชื่อฟัง ไม่ยอมเชื่อฟังใครง่าย ๆ เพราะฉะนั้น เราท่านอย่าคบคนพาลจะพาไปหาความผิด ให้คบบัณฑิต บัณฑิตจะพาไปหาผล และอย่าคบคนชั่วจะพาด้วยยากจนตลอดไป^{๐๐}

เพราะฉะนั้นการคบคนพาล พาไปหาความผิด การคบกับบัณฑิต บัณฑิตพาไปหา

ผล บัณฑิตนั้น เป็นคนที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ทางพระพุทธศาสนาและเป็นคนดี มีศีลธรรม ทำกัทำในสิ่งที่ดี คิดก็คิดแต่ในเรื่องที่ดี พูดก็พูดในเรื่องที่ดี ประพฤติปฏิบัติตาม กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมีเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ไปคบกับบัณฑิตนั้นแหละดีมาก และดำเนินชีวิตไปตามแบบเขา ก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป

๓.๘ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักรักตนเอง และทำความดีตลอดไป

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้รู้จักรักตนเอง ดูแล หวงแหนตนเอง เตือนตนเอง และทำความดีตลอดไป อย่าทำความชั่วทุกประเภท เว้นอบายมุขทาง เสื่อมเสียทุกประเภท ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาอีสาน ดังนี้

ตัวเฮานี้เป็นที้อักหลือหลาย สุดเหลือที่จะบรรยายให้ท่านฟังหมดเกลี้ยง เฮาอักเถียงอัก บ้านเรือนชานที่เคยอยู่ อักทั้งควายบักตู้ยังบ่เท่าอักตัว พ่อแม่นั้นเฮากะอักหลือหลาย จะนำมา บรรยายกะบ่ปานเฮานี้ ถ้าอักคนจั่งชี้ ให้ทำแต่ความดี ส่วนทางได้อัปปริย๋ ตำทราอย่าไปมั่ว ให้หาทางเว้นหนีไปทางใหม่ เช่น เล่นโบกและไฟ ถึงได้กะบ่คุณ มีแต่ทางสูญสิ้นเสียเงินเปล่าๆมันผิด ครองพระเจ้าองค์เหง่าหน่อพุทโธ ท่านเอ๋ย^{๐๐}

บทกลอนผญาอีสานบทนี้ มีความหมายว่า การสอนให้รู้จักรักตนเอง การรักตนเองนี้ ต้องรักมากกว่ารักคนอื่น ก็ไม่สามารถจะบรรยายให้ฟังทั้งหมดได้ เราปลุกเถียงไว้ทีน่า เพื่อได้พัก อาศัยอยู่ในเวลาทำไร่ ทำนา กับพ่อ แม่ ครอบครัว เราก็รักมัน บ้านเรือนที่เราปลุกสร้างขึ้นไว้เป็นที่ อยู่อาศัยนั้นก็รักมากด้วย แม้ควายบักตู้ก็รัก พ่อแม่ก็รักเพราะเป็นผู้มีพระคุณมาก แต่ยังไม่เท่ารัก ตัวเอง ถ้ารักตัวเอง อย่าทำลายตัวเอง อย่าฆ่าตัวเองด้วยการกินยาตาย ด้วยการกระโดดตึกตาย เป็นต้น ให้ทำแต่ความดี ทางกาย วาจา และใจ ให้ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา สงเคราะห์คนอื่นด้วยปัจจัยตามสมควร

ทางใด หรือ เรื่องใดที่ไม่ดี ที่เป็นทางเสื่อมเสียแก่ตน ก็ไม่ควรทำ เช่น การเล่นโบก เล่นไฟ หรือ การพนันอย่างอื่น แม้บางครั้งจะได้มาก รวยมาก สักวันหนึ่งมันก็หายไปหมด อย่าไป

^{๐๐} คณะกรรมการแผนกตำรา, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑ หลักสูตร ป.๕.๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐-๒๒.

^{๐๐} สวึง บุญเจิม, ผญา ตำรามรดกอีสาน ๓, (อุบลราชธานี : พิมพ์ครั้งที่ ๑, สำนักพิมพ์มรดกอีสาน อุบลราชธานี ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

ขายยาเสพติดให้โทษ อย่าไปเสพยาเสพติดด้วย เพราะว่าผู้เสพยาต้องตาย ผู้ขายติดคุกหลายปี และเสียเงินมากด้วย อย่าไปเป็นคนลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น อย่าพูดหลอกลวงแก่คนอื่น และพระพุทธรูปเจ้ายังสอนให้ประชาชนทราบว่า มันเป็นอบายมุข เป็นทางเสื่อมสูญไปทั้งสิ้น ไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และครอบครัวแต่ประการใด^{๐๐}

เพราะฉะนั้น การสอนให้รู้จักรักตนเอง การรักตนเองนี้ต้องรักมากกว่ารักคนอื่น ถ้ารักตัวเอง อย่าทำลายตัวเอง อย่าฆ่าตัวเองด้วยการกินยาตาย ด้วยการกระโดดตึกตาย เป็นต้น ให้ทำแต่ความดี ทางกาย วาจา และใจ ให้ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา สงเคราะห์คนอื่นด้วย ปัจจัยตามสมควร และ ทางใด หรือ เรื่องใดที่ไม่ดี ที่เป็นทางเสื่อมเสียแก่ตน ก็ไม่ควรทำ เช่น การเล่นโบก เล่นไพ่ หรือ การพนันอย่างอื่น แม้บางครั้งจะได้มาก รวยมาก สักวันหนึ่งมันก็จะหายไปหมด

๓.๕ บทกลอนพญาเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักการศึกษาเล่าเรียน

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนเราให้รู้จักการศึกษาเล่าเรียน อย่าเกียจคร้าน อย่าประมาท ให้พากันเข้าโรงเรียน ฝึกการเขียน อ่าน แต่เล็กให้แสวงหาขยันหมั่นเพียรวิชาความรู้ ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนพญาอีสานต่างๆ ดังนี้

ฝูงหมู่พวกพี่น้องปวงลูกทั้งหลาย ยังบ่ทันมองเห็นเมื่อลุนคงพ้อ ฝูงปวงเจ้ายังเยาว์วัย
ทันใหญ่ อย่าได้ประมาทม้างมัวเหล่านแหล่มนบ่ดี ให้สืบพากันเข้าโรงเรียนเขียนอ่าน อย่าได้คิดชื้อ
คร้านความสู้ให้หมั่นหา ให้พากันศึกษาวิชาการศึกษาชอบ อีตประกอบไว้ไปหน้าสู่เอื้อง ยามเมื่อเจ้า
หนุ่มน้อย ให้สืบอ้าเขียนคุณ ยามเมื่อบุญเฮามีสิใหญ่สูงเพียงฟ้า ไปภายหน้าหาเงินได้ง่าย ใผผู้
ความสู้ตื่นเงินล้านบ่แก่ณถ

ใผผู้มีความรู้เขียนเห็นมามาก บ่ห่อนทุกข์ยากเย็นภายท่ายเมื่อลุน สิบได้เป็นขุนขึ้น
ครองเมืองตุ้มไพร สิบได้เป็นใหญ่ขึ้นแนวเชื้อชาตินาย แท้ตาย อันว่าเงินคำแก้วไหลมาเอ้าอั่ง มีแต่
มูลมั่งได้สินสร้อยมั่งมี ทั้งเลื้อผ้าแพรอ่อนไหมคำ อยู่ทางจำศีลทานอยู่สบายเบาเนื้อ ใผผู้มีความรู้
หาเงินได้ง่าย ใผผู้ฉลาดสู้เงินล้านจึงแก่ณถ ท่านเอ๋ย^{๐๐}

บทกลอนพญาอีสานบทนี้ เป็นบทกลอนพญาพื้นเมืองของชาวอีสาน ที่ปู่ ย่า สอนลูกหลาน และญาติพี่น้อง ซึ่งมีความหมายว่า พวกญาติพี่น้อง ลูกหลานทั้งหลาย ไม่รู้เรื่องต่างๆ ในปัจจุบัน ต่อไปในอนาคตข้างหน้าคงจะรู้และพบเห็นแน่นอน ฝูงหมู่ญาติพี่น้อง ลูกๆ หลานๆ ยังเป็น

^{๐๐} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, วิชา อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ฉบับมาตรฐาน
สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษา ชั้นเอก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๐๐} ปรีชา พิณทอง , หนังสือ ย่า สอนลูกหลาน , หน้า ๔-๕.

เด็กอยู่ และจะโตไปเรื่อยๆ ก็อย่าพากันประมาท อย่ามัวเล่น สนุกสนานมากเกินไปมันไม่ดี ไม่งาม ต้องมีสติ สัมปชัญญะ โดยมีความระลึกได้ดีก่อน จึงทำ จึงพูดออกไป จึงจะไม่ผิดพลาด และมีความรู้ตัวเอง ดูตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น

ให้รีบพากันเข้าโรงเรียน เขียนอ่าน อย่าได้เกียจคร้าน อยากมีความรู้ต้องแสวงหา ขยัน หมั่นเพียร ศึกษาเล่าเรียนต่อไปเรื่อยๆ โดยเรียนจากชั้นประถม-ชั้นมัธยมศึกษา-ชั้นอุดมศึกษาให้ได้ วิชาความรู้ตามต้องการ ทั้งทางธรรมะ และทางโลก และศึกษากิจการงานที่ชอบ ประกอบประพฤติ ปฏิบัติตามจารีต ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นของตนเอง แล้วก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป

เมื่อเวลายังหนุ่ม ยังน้อย ก็ต้องศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ไว้ เมื่อโตมา ถ้าบุญมีวาสนา มา คงได้เป็นใหญ่เป็นโต มีตำแหน่งหน้าที่การงานพอสมควร จะมีเงินใช้เป็นหมื่น แสน ล้าน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัวได้ มีแต่ได้กับได้ ไม่ทุกข์ยากลำบากอะไรเลย จะมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีผ้าผ่อนแพรพรรณ มีอาหารการกิน และ มีปัจจัยสิ่งของอื่นๆ พอเพียง อยู่ดีมีความสุข ได้ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาต่อไป

ถ้าใครมีวิชาความรู้น้อย คงไม่ได้เป็นใหญ่เป็นโตต่อไป เงินก็ไม่มีใช้พอเพียง อาหารการกิน ผ้าผ่อนแพรพรรณ ปัจจัยอื่นๆ ไม่เพียงพอ อดอยาก ทุกข์ยากต่อไป ดังนั้น ใฝ่ผู้มีความรู้หาเงินจะได้ง่าย ใฝ่ผู้ความรู้หน้อย เงินลำบากแน่นอน ดอนนา^{๐x}

เพราะฉะนั้น พวกญาติพี่น้อง ลูก หลานทั้งหลาย ไม่รู้เรื่องต่างๆ ในปัจจุบัน ต่อไปในอนาคตข้างหน้าจะรู้และพบเห็นแน่นอน ผูกหมู่ญาติพี่น้อง ลูกๆ หลานๆ ยังเป็นเด็กอยู่ และจะโตไปเรื่อยๆ ก็อย่าพากันประมาท อย่ามัวเล่น สนุกสนานมากเกินไปมันไม่ดี ไม่งาม ต้องมีสติ สัมปชัญญะ โดยมีความระลึกได้ดีก่อน จึงทำ จึงพูดออกไป จึงจะไม่ผิดพลาด และมีความรู้ตัวเอง ดูตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น

ให้รีบพากันเข้าโรงเรียน เขียนอ่าน อย่าได้เกียจคร้าน อยากมีความรู้ต้องแสวงหา ขยัน หมั่นเพียร ศึกษาเล่าเรียนต่อไปเรื่อยๆ โดยเรียนจากชั้นประถม-ชั้นมัธยมศึกษา-ชั้นอุดมศึกษาให้ได้

เมื่อเวลายังหนุ่ม ยังน้อย ก็ต้องศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ไว้ เมื่อโตมา ถ้าบุญมีวาสนามา คงได้เป็นใหญ่เป็นโต มีตำแหน่งหน้าที่การงานพอสมควร จะมีเงินใช้เป็นหมื่น แสน ล้าน เลี้ยงชีวิตต่อไป ถ้าใครมีวิชาความรู้น้อย คงไม่ได้เป็นใหญ่เป็นโตต่อไป เงินก็ไม่มีใช้พอเพียง อาหารการกิน ผ้าผ่อนแพรพรรณ ปัจจัยอื่นๆ ไม่เพียงพอ อดอยาก ทุกข์ยากต่อไป

^{๐x} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๓. ๑๐ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนให้ทำบุญให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา

หลักพุทธธรรม อันเป็นคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา สอนให้คนเราชาย หญิง ทำบุญให้ทานด้วยปัจจัยต่างๆ มีการทำบุญใส่บาตร ถัดอาหารเช้าแด่พระสงฆ์ สามเณรเป็นต้น ให้ รักษาศีล และเจริญภาวนามั้ยไปตลอด ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาต่างๆ ดังนี้

บัดนี้ ย่าสียาพวกเจ้าทำแต่งกองบุญ มื้อนี้เป็นวันศีลเวียกเฮาซาไว๋ ย่าสียาไปไหว่ยา ครุสังฆราช ไปตักบาตรและหยาดน้ำฟุ้งท่านเทศนา ไปรักษาศีลสร้างภวานานำเฟิ่น ให้พวกเจ้าพี่น้องจำไว้ย่าสียอน เฟิ่นว่า วันศีลนั้น ให้ทำบุญตักบาตร กันผู้ใดอยากขึ้นเมืองฟ้าให้หมั่นทาน ให้หมั่นทำชั่วข่มมมนให้หมั่นฝั่ หวังนิพพานใจใจปานั้นจั่งเผื่อพอ ให้เจ้าคิดต่อไว้ธิดอ้อมทาง เทียว ทางไปนิระพานยี่ดยาวยังกว้าง อันว่าหนทางเข้านิระพานพันโลก มีแต่บุญอ้อยต้อย หลานน้อยให้ค่อยทำ^{๐๐}

พอเมื่อตื่นรุ่งเช้ามือใหม่มาถึง ผุ่งหมู่สังฆะครองเครื่องสงฆ์ทรงเอ้ ดูเหลือองเหลืออม แว่ววาววดค่อง ครองพระพุทธเจ้าสงวนไว้บ่วง เถิงเมื่อตื่นรุ่งเช้าเทียวผดผุ่งสัตว์ ภิกขาจาร เทียวไปตามบ้าน เอาแต่ศรัทธาท่านตามใจเฟิ่นสิได้ กันผู้ใดอยากขึ้นเมืองฟ้าให้หมั่นทาน ท่านเอย บุญมีให้เป็นนายใช้เฟิ่น กันหมั่นบุญบิให้เขาสิใช้ตั้งแต่เฮา คอยแต่บุญมาค้ำบ่ทำบุญมันบ่หมั่น คอยแต่บุญส่งให้มันสิได้ส้อมใด คือดั่งเฮามีเขาคันบักินมันบ่อิม มีลาบปลาคันบ่เอาเข้าตุ้ยทางท้องบ่ อิมเต็ม กันเจ้าได้เป็นเจ้าอย่าลืมห่มุ่หมุ่หมา ห่าขโมยมาลัทธิห่าหอนให้มันย่าน ลางเทือกวางฟาน เต้นตามดงสิได้โล่ บาดห่าได้ต่อนขึ้นยังสิอ้ออ้าวคุณ ท่านเอย^{๐๑}

บทกลอนผญาอีสานบทนี้ เป็นบทกลอนผญาพื้นเมืองของชาวอีสาน ที่ ย่า สอน ลูกหลานแ เป็นการสอนแบบอุปมา อุปมัย เปรียบเทียบให้ฟัง โดย ย่า นั้น เป็นคนชอบทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนามาได้ขาด ทำเป็นตัวอย่างประจำอยู่แล้ว และบอกว่า วันนี้จะพาทำบุญ วันนี้ เป็นวันศีลจะหยุดพักการงานการสร้างต่างๆไว้ก่อน จะพา ลูกหลาน ไปวัดวาอาราม ไปไหว้เจ้า อาวาส ไหว้พระสงฆ์เถรานุเถระ ไปรักษาศีล ตักบาตร หยาดน้ำไปหาญาติๆที่ตายไปแล้ว ฟังเทศน์ จากพระสงฆ์เถระ แล้วนั่งสมาธิ เจริญภาวนา

เพราะถือว่า ทานมีบุญสำเร็จด้วยการให้ทาน ศีลมีบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามีบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ปฏิบัติสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานด้วยตามสมควร ใครอยากไปเกิดอยู่ในวิมานเมืองสวรรค์ ต้องทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนามากๆ เราท่านจงพากันทำสะพาน คือทำบุญเพื่อที่จะเป็นหนทางนำไปสู่พระนิพพานพันโลกไป เพราะ

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๘.

ระยะทางยังกว้างไกลมาก หากทำแต่บาปมาก ตกนรก มีได้ไปแน่นอน จะไปสู่สวรรค์ได้ จะไปสู่พระนิพพานได้ จะมีโอกาสสมบัติได้ ก็เพราะให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนานั่นเอง

เมื่อถึงเวลาตอนเช้าทุกวัน พระสงฆ์เถรานุเถระ พร้อมด้วยสามเณรที่นั่งสงบ คมผ้าจีวร ปกไหล่ทั้งสอง ให้สุภาพเรียบร้อย คุณแล้วสวยาม ตามครองสงฆ์ แล้วออกไปบิณฑบาตตามหมู่บ้าน เป็นกิจของสงฆ์ เพื่อออกไปโปรดพวกอุบาสก อุบาสิกา คือ ให้อุบาสก อุบาสิกา นำข้าวปลา อาหาร อันสมควรแก่สมณบริโภคมานำใส่บาตร จะได้บุญกุศลมาก ทำแบบนี้แหละ เรียกว่า ไปโปรดสัตว์ หรือ โปรดสัตว์ คำนี้ หมายความว่า เมื่อญาติโยม หรืออุบาสก อุบาสิกา หรือ ประชาชนทั่วไปได้ใส่บาตร แล้ว พระสงฆ์ก็สวดบท ปฏิสังขา โย นิโส ปิณฑปาตัง ปฏิเสวามิ ฯลฯ จนจบ ก่อนฉันและสวดคำ อวยพร ๔ ประการให้อีก ก่อน หรือ หลังฉันก็ได้ พวกญาติโยมเหล่านั้น ก็จะได้น้ำบุญกุศลมาก เมื่อตายไปแล้วก็จะได้ไปสู่วิมานบนสวรรค์ตามต้องการ

ถ้าทำบุญ ก็จะได้บุญ จะได้เป็นเจ้าเป็นนายคน เป็นใหญ่เป็นโต ถ้าไม่มีบุญก็จะได้เป็นคนใช้เขาไปตลอด เราจะคอยแต่ให้บุญมาค้าชู อุปถัมภ์เรานั้น อย่าหวังเลย ไม่ทำบุญแล้ว บุญจะสนับสนุนให้อย่างไร เปรียบเหมือนเรามีข้าว ปลา อาหารการกินเยอะ ถ้าเราไม่กินมันก็ไม่อ้วนท้องเลย เรามีลาบปลา ประจวบร้อย ถ้าไม่กินกับข้าวเหนียว อย่าหวังเลยว่าท้องจะอ้วนเต็ม มันก็หิวเหมือนเดิม แต่ถ้าเรามีลาบไก่ ประจวบร้อยแล้ว กินกับข้าวเหนียว มันก็อ้วนเต็มท้อง

ถ้าท่านได้เป็นเจ้า เป็นนาย เป็นใหญ่ เป็นโต มีตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โต มีทรัพย์สิน เงินทองพอใช้พอเพียง สะดวกสบายในครอบครัว ก็อย่าลืมห่ม หนุน หมา เป็ด ไก่ มีอาหารการกินดีๆ ก็เลี้ยงมันบ้าง อย่าตระหนี่ถี่เหนียวเกินไป มันไม่ดี เพราะหมานั้น เป็นสัตว์มีบุญคุณมาก มันรักเจ้าของมัน รักษาบ้าน และทรัพย์สินให้ เวลามันเห็นคนแปลกหน้ามาที่บ้านมัน มันก็จะเห่า หอนไล่กัดเขา เพราะมันคิดว่าเขาเป็นขโมย จะมาลักสิ่งของ ของเจ้าของมัน และเวลาเจ้าของพาไป ป่าดงพงไพร มันเห็นกวาง ฟาน เต็น มันก็จะไล่กัดเอามาให้เจ้าของมัน หรือไล่กบ เขียดได้แล้วคาบมาให้เจ้าของมัน

หมามันมีบุญคุณมาก ซื่อสัตย์ยังต่อเจ้าของ อย่าลืมนุญของมัน เลี้ยงมันไว้เกิดจะเกิดผลดีแก่เราหรือ เปรียบเหมือนว่า ใครมีบุญคุณกับเรา ดีต่อเรา อุดหนุน อนุเคราะห์ สงเคราะห์ พุทธิดีต่อเรา เราก็อย่าลืมนุญคุณของเขา ก็ให้เคารพ นับถือคนนั้นถือเป็นญาติธรรมต่อไป และในโอกาสหน้าเราจะตอบแทนบุญคุณเขากับด้วยปัจจัยต่างๆก็ได้ ๐๐

๐๐ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓.

เพราะฉะนั้น ข้า สอนลูกหลาน เป็นการสอนแบบอุปมา อุปมัย เปรียบเทียบให้ฟัง โดย
 ยานั้น เป็นคนชอบทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนามีได้ขาด ทำเป็นตัวอย่างประจำอยู่แล้ว และ
 บอกว่า วันนี้จะพาทำบุญ เป็นวันพระ วันศีล ไปทำบุญ ตักบาตรที่วัด

บุญมี ๓ ประเภทคือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการคือ ทานมัยบุญสำเร็จด้วยการให้ทาน
 ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ปฏิบัติสมถกรรมฐาน
 และวิปัสสนากรรมฐานด้วยตามสมควร ใครอยากไปเกิดอยู่ในวิมานเมืองสวรรค์ ต้องทำบุญให้
 ทาน รักษาศีล เจริญภาวนามากๆ เราท่านจงพากันทำสะพาน คือทำบุญเพื่อที่จะเป็นหนทางนำไปสู่
 พระนิพพานพ้นโลกไป หากทำแต่บาปมาก ตกนรกแน่นอน จะไปสู่สวรรค์ได้ จะไปสู่พระนิพพาน
 ได้ จะมีโอกาสพบได้ ก็เพราะให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนานั่นเอง

ถ้าทำบุญ ก็จะได้บุญ จะได้เป็นเจ้าของเป็นนายคน เป็นใหญ่เป็นโต ถ้าไม่มีบุญก็จะได้เป็น
 คนใช้เขาไปตลอด เราจะคอยแต่ให้บุญมาค้าชู อุปถัมภ์เรานั้น อย่าหวังเลย ไม่ทำบุญแล้ว บุญจะ
 สนับสนุนให้อย่างไร เปรียบเหมือนเรามีข้าว ปลา อาหารการกินเยอะ ถ้าเราไม่กินมันก็ไม่อึดท้อง
 ถ้าท่านได้เป็นเจ้าของ เป็นนาย เป็นใหญ่ เป็นโต มีตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โต มีทรัพย์สิน เงินทอง
 พอใช้พอเพียง ก็อย่าลืมห่มุ่ หมู หมา เป็ด ไก่ มีอาหารการกินดีๆ ก็เลี้ยงมันบ้าง อย่าตระหนี่ถี่เหนียว
 เกินไป มันไม่ดี เพราะหมานั้น เป็นสัตว์มีบุญคุณมาก

๓. ๑๑ บทกลอนผญาเกี่ยวกับการสอนอย่าตำหนิตินินทาคนคนอื่นให้ดูตัวเองบ้าง

หลักพุทธธรรม อันเป็นหลักศีลธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้สอนให้คนเรา
 ชาย หญิง อย่าเป็นคนตำหนิ ตินินทาว่าร้ายแก่คนอื่น และสัตว์อื่น ให้มองดูตัวเองบ้าง เพราะการ
 ทำเช่นนั้น มันไม่ดี จะเป็นบาปกรรม ดูตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น ให้เป็นคนมี
 สติ สัมปชัญญะ คิดได้ก่อน จึงพูด จึงทำ ซึ่งจะมีปรากฏในบทกลอนผญาต่างๆดังนี้

อย่าได้ติโทษทั่วปวงหมู่มุ่หมา มันทบเห็นของกินบ่เล่นวนเวียนอ้อม ตีแต่แมงวัน
 ฮ้ายตอมโตอยู่ไผ่ไผ่ โตหากเหม็นอุ้ลิตได้ฮ้อมไค ตีแต่ควายบักเลฮ้ายปักตูสวนป้อดฮี้ ตีแต่แมงหมี่
 ฮ้าย ตินล้นบ่ฮ้อพอ

ตีแต่เปิดไคคือ เต็นตอดตามขา มันหากเห็นแนวกินจึงเล่นวนนำกัน ตีแต่จั่วควาย
 หม่นเฮียวหนามฮัวไธ่ มันหากเห็นบ่อนไค จึงเทียวหม่นอยู่ด้น ตีแต่คนเขาฮ้ายกายโตบ่ต้องต่อ ตี
 แต่ค่ออิงเพ้า คอเจ้าผัดแห่งจน ท่านเอ๋ย^{๐๙}

^{๐๙} ปรีชา พินทอง, ไขคำกลอนโบราณอีสาน, หน้า ๑๕๕-๒๐๐.

บทกลอนพญาโบราณอีสานบทนี้ เป็นบทกลอนเปรียบเทียบที่สอนให้ลูก หลาน ญาติ มิตร นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้ทราบ และนำไปปฏิบัติตาม เป็นคำอุปมา อุปไมย เปรียบเทียบ แผลมคม ชัดเจน ซึ่งมีความหมายว่า คนเรา มีอยู่ สองตา ตาหนึ่งมองตนเอง อีกตา หนึ่งมองคนอื่น เราก็ใช้ทั้งสองตามองดูแต่คนอื่น ไม่ได้มองตนเองเท่าไร ดังนั้น คนเราจึงชอบ ดำหนดิเตยนคนอื่น การดำหนดิเตยนคนอื่นผิดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าสอน ไว้ให้มองตน ให้ดิเตยนตน ให้พิจารณาตน ให้ตรวจสอบตน แล้วแก้ไขตนต่อไปให้ดี เมื่อตนดีแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็พลอยดีไปหมด

ในขณะที่เดียวกัน คนเราอย่าได้ติโทษทั่วปวงหมู่หมูหมา เพราะมันเห็นของกินอยู่กับ เรา มันจึงมองดูเรา วนเวียนอยู่กับเรา เพราะมันหิวอาหาร แต่มันพูดไม่ได้ ถ้าเรารู้พฤติกรรมของมัน อย่างนั้นแล้ว ก็เอาข้าวเหนียว หรือข้าวข้าวคลุกกับอาหารเนื้อสัตว์ เนื้อปลา หรือ อื่นๆ ให้มัน มันกิน อิ่มแล้วก็หยุดมากวนเราแล้วไปนอนตามนิสัยของสัตว์ เราต้องรู้เรื่องนี้สูงกว่าสัตว์ มีเมตตาธรรม กว่า จึงจะเอามันหยุดกวนได้ อย่ามัวแต่จะดำ ดิฉินินทามันอย่างเดียว ต้องแก้ปัญหาให้ได้

แมลงวันก็เหมือนกัน มันก็เป็นสัตว์ไม่รู้เรื่องเหมือนคน แต่ละวันมันก็ออกหาอยู่หากิน เหมือนคน มันชอบสิ่งของกลิ่นเหม็นๆ หน่อย กลิ่นบูดเน่า ถ้ามันมาตอมตัวเองมาก ก็อย่าเพิ่งดิเตยน มันว่ามาตอมเราทำไม แล้วหาทางฆ่ามัน ต้องตรวจดูตัวเองก่อนว่า ตัวเองมีกลิ่นเหม็นหรือเปล่า ถ้า เป็นเช่นนั้น ก็ต้องไปชำระล้างตัวเอง ไปอาบน้ำให้สะอาดแล้วกลิ่นเหม็นไม่มี มันก็ไม่มาตอม เมื่อมี ปัญหาที่ต้องหาทางแก้ปัญหาให้ได้ เปรียบเหมือนคนเรา ก็อย่ามองคนอื่นว่าไม่ดีกว่าตน ต้องมองดู เองด้วยว่า ตนบกพร่องอะไรบ้าง ไม่ดีส่วนไหนบ้าง ต้องปรับปรุงปรับปรุงแก้ไขให้ได้

เมื่อเรามีสวนครัว ปลูกผักต่างๆ ปลูกหมากพริก เชื้อเครือ เชื้อต้น แดงโม ข้าวโพด ฟักทอง ปลูกอื่น ๆ ทำรั้วให้ดี ให้มันคง และมีคนเฝ้า ดูแลตลอดกาลให้ดี ป้องกัน วัว ควายเข้าสวน อย่าไปดิเตยน คุณค่ากล่าวควายเขาเลวร้ายที่มันเข้าสวน เพราะรั้วไม่ดี เพราะท่านไม่ปิดประตูสวน ผัก ควายมันหิวหญา แม้เห็นผักต่างๆ หรือเห็นข้าวในนามันก็กิน มันไม่ทราบหรือว่ามีเจ้าของหวง แห่น รักษาไว้ เราต้องมีความรู้สูงกว่ามัน แล้วแก้ไขเอง

อย่าว่าสัตว์ที่มันไม่รู้เรื่อง แม้แมงหมี่มันมาตอมเรา อย่ามัวแต่ดิเตยนมัน จะฆ่ามันอย่าง เดียว ต้องดูตัวเองก่อนว่า ตัวเองมีกลิ่นเหม็นหรือเปล่า ตามผ้าผ่อนแพรพรรณมีกลิ่นเหม็นไหม ถ้ามี รีบแก้ไข ไปชำระล้าง อาบน้ำให้สะอาดแล้วมันก็จะไม่มาตอม ข้อนี้ ก็เปรียบเหมือนคนเราที่มีเรื่อง ไม่ดี ไม่งาม คนอื่นก็จะมาสอบสวน สอบถาม มาว่ากล่าวดิเตยน อบรมสั่งสอนต่าง ๆ นานา เมื่อเป็น เช่นนั้น เราก็ต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขต่อไป

คนเราก็อยมัวแต่จะดิเตยนเปิด ไก่ ที่คือด้านที่มำเดินตลอดตามแข่งขาเรา เพราะมีข้าว หรือของกินติดอยู่ มันเห็นก็อยากกิน เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้องแก้ไขโดยเร็ว คือ ต้องหาอาหารเปิด ไก่ให้

มันกิน อาจจะเป็ข้าวสารก็ได้ มันได้กินอิ่มแล้ว มันก็หนีไป ไม่มารบกวนเราถ้าเราเห็นวัว ควาย ใช้กำลังทำลายข้าวสวนให้พังทลายลงแล้วบุกเข้าสวนเพื่อหากินผัก หญ้าในสวนนั้น เราต้องไล่ให้มันหนีไป อย่าไปฆ่า ตีมันให้บาดเจ็บ เพราะมันเป็นสัตว์ไม่รู้ภาษาเหมือนคนเราแล้วเราก็อำริ้ว ประตุสวนให้ดี ให้แข็งแรงกว่าเดิม ป้อนกันมิให้ วัว ควายเข้าสวนอีก เราดูแลให้ดีขึ้นด้วย ต่อไปอนาคตข้างหน้า ก็จะไม่มีปัญหาต่อไปอีก

ข้อนี้ ก็เปรียบเหมือนเรามีบ้านเรือน มีข้าวของ มีวัตถุสิ่งของ มีเงินทองมากใน บ้านเรือน ก็ให้ปิดหน้าต่างทุกบาน ปิดประตู ใ้กุญแจอย่างดีไว้ หรือจะมีคนยามเฝ้าบ้านเรือนก็ได้ ยิ่งดี อันนี้ก็มีแต่ปัญหามาให้เราแก้ปัญหานั้น เพราะฉะนั้น คำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงสอนไว้อย่างมากมาย หลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สอนหมวดคนไว้ว่า คนเราก็อำริ้ว มัวแต่จะดิ้นนินทาแก้กันและกัน อย่ามองคนอื่นว่าไม่ดีเท่าตน เพราะคนอื่นเขาก็อยู่หลายอย่าง จงมองตนเองอยู่เสมอ ตรวจสอบตนเอง พัฒนาตนเอง จงเตือนตนเองบ้าง ดูตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น ข้อไหนดีก็แล้วไป รักษาความดีไว้เหมือนเกลือกษาความเก็มของมันไว้ ส่วนไหนไม่ดี มีความบกพร่อง ต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขให้ดีกว่าเดิมต่อไป ต้องพยายามพูดจา เว้นวิหจริต ๔ ประการคือ เว้นจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ไพเราะ เพาะหู เว้นจากการพูดส่อเสียด พูดให้เป็นการสร้างเสริมสามัคคีธรรม เว้นจากการพูด คำหยาบ ระบายหู ไม่สบายหู ไม่สบายใจ และเว้นจากการพูดเพื่อเจ้าไว้สาระ พูดให้มีประโยชน์ตน และสังคม^{๐๐}

เพราะฉะนั้น คนเรา มีอยู่ สองตา ตาหนึ่งมองตนเอง อีกตาหนึ่งมองคนอื่น เราก็ใช้ทั้งสองตามองดูแต่คนอื่น ไม่ได้มองตนเองเท่าไร ดังนั้น คนเราจึงชอบตำหนิติเตียนคนอื่น การตำหนิติเตียนคนอื่นผิดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าสอนไว้ให้มองตน ให้ติเตียนตน ให้พิจารณาตน ให้ตรวจสอบตน แล้วแก้ไขตนต่อไปให้ดี เมื่อตนดีแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็พลอยดีไปหมด คนเราอย่าได้ติโทษทั้งปวงหมุ่หมุ่หมา เพราะมันเห็นของกินอยู่กับเรา มันจึงมองดูเราวนเวียนอยู่กับเรา เพราะมันหิวอาหาร แต่มันพูดไม่ได้ ถ้าเรารู้พฤติกรรมของมันอย่างนั้นแล้ว ก็เอาข้าวเหนียว หรือข้าวเจ้าคลุกกับอาหารเนื้อสัตว์ เนื้อปลา หรือ อื่นๆให้มันกิน

แมลงวันก็เหมือนกัน มันก็เป็นสัตว์ไม่รู้เรื่องเหมือนคน แต่ละวันมันก็ออกหาอยู่หากินเหมือนคน มันชอบสิ่งของกลิ่นเหม็นๆหน่อย กลิ่นบูดเน่า ถ้ามันมาตอมตัวเองมาก ก็อย่าพึ่งติเตียน มันว่ามาตอมเราทำไม แล้วหาทางฆ่ามัน ต้องตรวจสอบตัวเองก่อนว่า ตัวเองมีกลิ่นเหม็นหรือเปล่า เมื่อเรามีสวนครัว ปลูกผักต่างๆ ปลูกหมากพริก เชื้อเครือ เชื้อต้น แดงโม ข้าวโพด ฟักทอง ปลูกอื่น ๆ ทำรั้วให้ดี ให้มันคง และมีคนเฝ้า ดูแลตลอดกาลให้ดี ป้อนกัน วัว ควายมาเข้าสวน

^{๐๐} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, วิชา อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ฉบับมาตรฐาน สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษา ชั้นเอก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๖.

คนเราก็อยมัวแต่จะติเตียนเปิด ไก่ ที่คือด้านที่มาเดินตอดตามแข่งขาเรา เพราะมีข้าวหรือของกินติดอยู่ มันเห็นก็อยากกิน เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้องแก้ไขโดยเร็ว คือ ต้องหาอาหารเปิด ไก่ให้มันกิน อาจจะเป็นข้าวสารก็ได้ มันได้กินอิ่มแล้ว มันก็หนีไป ไม่มารบกวนเรา

จากการศึกษาเรื่อง การพัฒนาการของการอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านบทกลอนผญาอีสาน ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาการของการอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านบทกลอนผญาอีสานนี้ เป็นการพัฒนาการ การเรียนการสอนของครู อาจารย์โดยการปรับปรุงแก้ไขตัวเองให้ดีขึ้นกว่าเดิมในการอธิบายคำสอน ทางพระพุทธศาสนาผ่านบทกลอนผญาอีสาน

การสอนผ่านบทกลอนผญาอีสานนั้น โดยสอนให้รู้จักบุญคุณของบุพพการีเช่นว่า บรรดาลูกๆหลาน ๆ ให้รู้จักบุญคุณของมารดาบิดา เพราะว่า มารดา บิดา ได้เลี้ยงเรามาตั้งแต่เล็กจนโต คุณของมารดามีมาก จะหาเอาอะไรมาเทียบกันไม่ได้ ใครยำเกรงท่านทั้งสอง และปู่ย่า ตายาย แล้ว พวกเขาก็จะเจริญรุ่งเรืองในชีวิตต่อไป บทกลอนผญาอีสานสอนให้บรรดาลูกศิษย์ ให้รู้จักคุณของครู อาจารย์ เพราะว่า ครู อาจารย์นั้น ได้สอนเราให้มีวิชาความรู้ ทั้งดี และชั่ว ทั้งทางโลกธรรม คุณของครูและอาจารย์นั้น จึงมีมาก ผู้ที่เป็นลูกศิษย์อย่าลืมคุณท่าน บทกลอนผญาอีสานสอนให้สามิ ภรรยา ให้รู้จักรักกัน ให้สามัคคีกัน ปองดอง สมานฉันท์กัน การเป็นสามิภรรยา ต้องพูดจากันให้น้ำเสียงไพเราะ เพราะพริ้ง ฟังแล้วชื่นใจ อย่าใช้คำว่า กู มึง ไปจนกว่าชีวะจะหาไม่ ถึงเวลารับประทานอาหาร ต้องให้สามิรับประทานก่อน ได้สองสามคำแล้ว ภรรยาจึงรับประทานตามไป เป็นการรักษาวินัย ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของสามิ ภรรยา

บทกลอนผญาอีสานสอนไม่ให้เป็นคนลืมหืม เมื่อได้เป็นดีแล้ว สอนเปรียบเทียบหลายอย่าง คือ เมื่อคนเราได้เป็นดีแล้ว มีตำแหน่งใหญ่โต สูงศักดิ์ เป็นหัวหน้างาน มีอำนาจมาก อย่าได้พูดเลียดดังว่าลูกน้อง หรือว่าคนอื่น ๆ มากไป พูดต้องไพเราะ เขาจึงจะรัก ถ้าพูดไม่ดี ไม่มีประโยชน์ต่อตนเอง และสังคม เขาก็จะเกลียดชัง บทกลอนผญาอีสานสอนให้เป็นคนเราขยัน หมั่นเพียร ทำงานต่างๆคือ ถ้าคนเราอยากเป็นใหญ่เป็นโต มีตำแหน่งสูง อยากปกครองบ้าน เมือง อยากเป็นครูสอนนักเรียน นิสิต นักศึกษา ต้องศึกษาเล่าเรียน ให้มาก ถ้าอยากทำไร่ ทำสวน ปลูกผักต่างๆ ปลูกข้าวโพด ปลูกน้อยหน่า เป็นต้น และทำนา ปลูกข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ก็อย่าเกียจคร้าน ให้ขยัน บทกลอนผญาอีสาน สอนให้รู้จักการพึ่งพาอาศัยกันคนเรา อันประกอบไปด้วย พระสงฆ์ สามเณร ฆาติกร หิง ในโลกนี้ ต้องพึ่งพาอาศัยกันบ้าง ลูกๆก็ต้องพึ่งพาอาศัยมารดา บิดา และมารดา บิดาก็ต้องพึ่งพาอาศัยลูก เพราะเลี้ยงมาแล้ว ญาติพี่น้องก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ครู อาจารย์ ก็ต้องอาศัยลูกศิษย์ และลูกศิษย์ก็ต้องอาศัย ครู อาจารย์เช่นกัน เจ้านาย และลูกจ้างต่าง ก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน สามิ ภรรยา ต่างก็พึ่งพาอาศัยกัน

บทกลอนผญาอีสาน สอนให้คบบัณฑิต อย่าคบคนพาลและคนชั่ว บัณฑิตนั้น คือคนดี ด้วยกาย วาจา และใจ เขามีสติ สัมปชัญญะ มีวิชาความรู้สูงทั้งทางโลกทางธรรม เราไปคบกับ บัณฑิตนั้นแหละดี เขาจะแนะนำให้เราเดินไปในทางที่ดี ส่วนคนพาล และคนชั่ว คือคนโง่เขลา เขา ปัญญา ไม่มีวิชาความรู้มากทั้งทางโลก ทางธรรม ไม่มีสติ สัมปชัญญะ มีแต่ความโลภ โกรธ หลงม งาย มองบุญเป็นบาป เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ทำชั่ว ทางกาย วาจา และใจ ปล้นสะดมชาวบ้าน และ นำเขาให้ตายด้วย เป็นคนพวกไม่มี สติ ๕ ธรรม ๕ ประการนั่นเอง บทกลอนผญาอีสาน สอน คนให้รู้จักรักตนเอง หวงแหนตัวเอง เตือนตนเอง คือ เราเกิดมาใหญ่โต เป็นหนุ่ม เป็นสาวแล้ว ได้ ศึกษาเล่าเรียนพอสมควร บางคนได้เข้าบวชเรียน เขียนอ่าน ศึกษาทางโลก และทางธรรม มีความรู้ป เรียน โดย สอนให้พวกเขยาคิดพี่น้องทั้งปวงทั้งหลาย เมื่อโตแล้ว อย่าพากันมัวเมาประมาท ให้พากัน เข้าโรงเรียน เขียนอ่าน อย่าได้เกียจคร้าน ต้องขยัน หมั่นเพียรหา จึงจะมีความรู้มากได้

บทกลอนผญาอีสาน สอนให้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา บทกลอนผญาอีสาน บทนี้ เป็นของย่าสอนลูก หลาน และประชาชนทั่วไปว่า ให้ทำบุญให้ทาน ตักบาตรตอนเช้า และ ถวายภัตตาหารเช้า เพลถวาย ดอกไม้ รูป เทียน และปัจจัยอื่นๆ แต่พระสงฆ์เถรานุเถระ ผู้มีศีล ก็จะได้บุญมาก และการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ของอุบาสก อุบาสิกา ไปตลอดก็จะได้บุญมาก และการเจริญ สมาธิภาวนา ก็จะได้บุญมาก คนเราจะไปสู่สวรรค์ได้ เมื่อตายไป ก็เพราะการทำบุญรักษาศีล เจริญ ภาวนานั้นเอง บทกลอนผญาอีสาน สอนว่าอย่าดำเนินดินนินทาคนอื่นและสัตว์อื่น ให้ดูตัวเองบ้าง กลอนผญาอีสานบทนี้ สอนเปรียบเทียบสัตว์ กับคนว่า คนเรา อย่าไปดิ้นนินทา สัตว์ต่างๆ มาก เกินไป เพราะมันพูดไม่ได้ แต่มันรักเจ้าของมัน มันจะแสดงความก๊วยเคย แสดงความรักออกมาให้ เห็น เราก็อ่าไปดีมันแรงๆ ดีค่อยๆก็ได้ ค่ำมันนินดามันน้อยก็ได้ มันก็จะหลีกออกไป และอย่าไปดิ้น นินทาคนอื่นมากเกินไป ดูตัวเองบ้าง ดูตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น ตนเองดี มากกว่าคนอื่นเพียงใด มีวิชาความรู้มากน้อยเพียงใด ทั้งทางโลก ทางธรรม มีตำแหน่ง หน้าที่ การ งานอะไรบ้าง มีเงินเดือนมากน้อยเพียงใด มีทรัพย์สินเงิน ทองมากน้อยเพียงใด เพราะฉะนั้น คน อื่น ๆ เขาก็เป็นคนดีเหมือนกัน ไม่แน่นอน บางที เขาอาจจะดีกว่าเราก็อได้ ใครจะไปรู้ได้หมด